

Krukmakaren

Fornlämning L1984:6592, Krukmakaren 10, Mariefred, Strängnäs kommun,
Södermanlands län. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning.

Nyare tid

Lars Norberg

Sammanfattning

I juni år 2022 utförde Sörmlands Arkeologi AB en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i kvarteret Krukmakaren i Mariefred. Området var beläget inom fornlämning L1984:6592. Undersökningen genomfördes eftersom fastighetsägaren har ansökt om tillstånd för markingrepp i samband med utbyggnad av en befintlig äldre byggnad.

I samband med insatsen dokumenterades grundläggningen till en enklare bod samt delar av två garverikar. Garveriverksamheten inom fastigheten kan genom arkivmaterial dateras till mitten av 1800-talet. Utöver det påträffades en träbrolagd gångväg och föremål i form av keramik och kritpipor som kunde dateras till tidigast 1700-tal.

Rapporten laddas ned via
www.sormlandsarkeologi.se

eller beställs från

Sörmlands Arkeologi AB
Tideliussgatan 37
118 69 Stockholm

mail@sormlandsarkeologi.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg
Kart- och ritmaterial: Lars Norberg

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

© Sörmlands Arkeologi AB
Nyköping 2022

Innehåll

Sammanfattning 2

Inledning 4

Syfte 4

Genomförande 4

Resultat 4

Referenser 5

Administrativa uppgifter 6

Bilagor 7

Bilaga 1. Utdrag ur Sverigekartan med undersökningens belägenhet. Skala 1:1 000 000.

Bilaga 2. Utdrag ur Terrängkartan med undersökningens belägenhet. Skala 1:50 000.

Bilaga 3. Utdrag ur Stadsgis för Mariefred med läget för undersökningen. Skala 1:2000.

Bilaga 4. Schaktplan med undersökningsområdet. Skala 1:100.

Bilaga 5. Schaktplan med undersökt yta och påträffade lämningar. Skala 1:40.

Bilaga 6. Rektifierad stadskarta från år 1799 & undersökt yta. Skala 1:1000.

Bilaga 7. Fotodokumentation.

Inledning

I enlighet med länsstyrelsens beslut (lst dnr 431-289-2022) har Sörmlands Arkeologi AB utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom del av fornlämning L1984:6592, fastigheten Krukmakaren 10 i Strängnäs kommun, Mariefred, Södermanlands län. Undersökningen utfördes eftersom Fastighetsägaren har ansökt om tillstånd för markgrepp i samband med utbyggnad av en befintlig äldre byggnad centralt belägen inom de östra delarna av Mariefreds gamla stadsområde. Det planerade markgreppet var beläget inom kvartersmark och berörde en cirka 40 m² stor yta (bilaga 1-3).

Fältarbetet genomfördes 2022-06-16. Projektledare var Lars Norberg, Sörmlands Arkeologi AB.

En kortfattad historik

År 1981 genomfördes en schaktkontroll i Garvaregränd som ligger direkt söder om den berörda fastigheten. Vid tillfället påträffades endast omrörda kulturlager (Bennet 1981). Strax söder därom, i Klockaren 6, undersöktes år 2015 bebyggelselämningar som kunde knytas till Klockargården. Byggnaden stod på platsen mellan 1783 fram tills den brann ned år 1866 (Gustafsson Gillbrand 2015). Söder om Kantorn 6 ligger Mariefreds kyrka som stod färdig år 1624. Vid ett flertal undersökningar i området runt kyrkan har murar och bebyggelse rester tillhörande Kartusianerklostret Pax Mariae tidigare påträffats (Beronius-Jörpeland 1993 & Norberg 2018). Klostret grundades år 1493 och upphörde redan år 1526 i samband med reformationen (Clemenson 1989, s. 7).

Vad gäller den aktuella fastigheten kan garveriverksamhet beläggas från och med mitten av 1800-talet (se Resultat). År 1849 flyttade karduanmakaren Johan Erik Kihlbom till gård 83 i kvarteret Krukmakaren från Falun. Verksamheten bedrevs i två generationer (Gustafsson 1997). Ordet *karduan* är ett låneord från franskans *cardouan* som i sin tur eventuellt härrör från spanskans *cordobán*. Med begreppet åsyftas en särskild teknik för läderbearbetning som utvecklades i Córdoba under medeltiden (Johannisson & Lamke 2016, s.11).

Syfte

Syftet med insatsen var att dokumentera de lämningar och kulturlager som framkom vid schaktningsarbetet.

Genomförande

Inför fältinsatsen kunde det konstateras att byggnadsställningar rests till höjd om två våningar runtom det befintliga bostadshuset. Detta medförde att inget schakt kunde öppnas närmast byggnadskroppen, vilket var avsikten enligt beslutet. Den större ytan i norr var dock i stort sett tillgänglig för schaktning (bilaga 4 & 5). Parallellt med den arkeologiska insatsen pågick rivning av interiöra ytskikt med mera, varför arbetet fick anpassas till utforsling av rivningsmaterial till en container belägen på Garvaregatan. Situationen medförde begränsade ytor för placering av schaktmassor. På grund av omständigheterna kom schaktet att utvidgas söderut, utanför det angivna undersökningsområdet. Tanken med utvidgningen var att skapa en referensyta till de delar området intill huslivet som var otillgängliga genom den monterade byggnadsställningen.

Då det inledande nordligast belägna tunnbandet påträffades utökades schaktet ytterligare söderut för att fånga upp hela konstruktionen (se nedan). Därvid framträdde det södra tunnbandet, varvid även det rensades fram till sin helhet. Ytterligare drygt en meter söder om det undersökta ytan, avgränsades området av ett halvmeterbrett ledningsschakt (bergvärme).

Schaktets storlek och läge dokumenteras med RTK-GPS, tillsammans med påträffade kontexter, och beskrivningar i text i form av lager- och anläggningsbeskrivningar. Ett representativt urval av lämningar och ytor fotodokumenterades, tillsammans med ett urval av föremål (bilaga 7). De sistnämnda har därefter kasserats. Den öppnade ytan uppgick till cirka 20 m² med ett djup, från markytan till undergrunden, om 0,5 till 0,6 meter.

Resultat

Arbetet inleddes med att ytan i norr öppnades, varvid en husgrund efter en mindre bod framträdde (bilaga 4 & 5). Då grunden identifierats avbröts schaktningen, varvid syllens och golvet rensades fram och undersöktes. Grunden var cirka 2,5 x 2,7 meter stor och bestod kantiga och rundade stenar, cirka 0,3-0,8 meter stora. Syllens insida var kantad med mindre rundade stenar, cirka 0,2-0,3 meter stora, vilka troligen fungerat som stöd för ett plankgolv. Golvlagret utgjordes av sandig och grusig brun humus med rikliga inslag av träflis och träbitar. Utöver enstaka

handsmida spikar påträffades porslin och keramik i form av yngre rödgods, delar av glasflaskor och modernt dricksglas. Föremålen kan utifrån sin karaktär hänföras till 1800- och 1900-talet. Vidare hittades en del obrända djurben av nöt i form av mellanfotsben samt ett flertal kohorn som uppvisade spår av slakt. Det sistnämnda antyder att boden kan knytas till den garveriverksamhet som pågått inom fastigheten under senare delen av 1800-talet.

Under golvlagret framkom ett decimetertjockt lager grusig sand med små bitar tegelflis samt enstaka skärvor yngre rödgods. Lagret tolkades som ett utjämningslager som lagts ut inför uppförandet av bodgrunden. Därunder vidtog en drygt 2,5 meter lång och 0,7 meter bred träbroläggning bestående av fyra rötade plankor lagda i nord-sydlig riktning. I lerlagret kring plankorna påträffades ytterligare skärvor av yngre rödgods samt skaft till kritpipor vilket daterar konstruktionen till första halvan av 1700-talet. Träbroläggningen vilade på träflis som i sin tur var utlagt på grå lera (undergrund). Träbroläggningen utgör sannolikt en enkel kavelbro eller gångväg.

Därefter vidtog schaktningen direkt söder om bodgrunden. Här var det inledande lagret omrört och innehöll 1700-talsföremål i form av kritpipsskaft, yngre rödgods och kinesiskt porslin blandat med föremål från 1800- och 1900-talet, till exempel dricks- och fönsterglas, delar av en fotogenlampa och en skänkel till en järnsax samt en enkel arbetsyxa av järn. Utöver det påträffades några hela parfym- och apoteksflaskor varav en innehöll vitpepparkorn (bilaga 7).

Därunder påträffades två tunnband av järn, cirka 1,6 meter stora. Tunnbanden omgavs av ett lager påförd grå lera. Konstruktionerna härrör från två garverikar, vilka tätats utvändigt med grå lera. Inga spår av laggat trä kvarstod, men omständigheterna pekar på att banden kvarlåg på den plats där karen ursprungligen varit placerade. Efter ytterligare undersökning påträffades ytterligare ett tunnband under det nordligast belägna. Insidan av de bortmultade karen var utfylld med tegelkross, sten och omrörda fyllnadsmassor. Utöver det noterades enstaka fynd av nöthår. De förutvarande garverikaren var placerade på träflis. Därunder vidtog undergrunden i form av grå lera. Utöver tunnbanden påträffades inget ytterligare av arkeologiskt intresse.

Avslutande reflektioner

Sett till 1682 och 1759 års stadskartor märks endast marginella förändringar i kvartersstrukturen för Krukmakaren och angränsande kvarter jämfört med 1799 års karta (Gustafson 1997, s. 15f, SMA & LMA). Därefter framstår gränserna som relativt oförändrade fram till idag. Då kvartersmarken längs Mälarens strandlinje i öster är och var relativt låglänt har det strandnära området tagits i anspråk för fast bebyggelse tidigast under det sena 1600-talet. En möjlig förändring sett till kartorna är att kvarteren förlängts något åt öster i och med en vikande strandlinje. Vad gäller den aktuella undersökningen kunde dock inga lämningar äldre än 1700-tal iakttas.

Referenser

- Bennet, Agneta. 1981. *Garvaregränd*. Mariefred. Antikvarisk kontroll. RAA & SHM. Arkivrapport. Stockholm.
- Beronius-Jörpeland, Lena. 1993. *Kartusianerklostret*. Kv. Källaren, Mariefred, Södermanland. Arkeologisk undersökning. RAA. *UV Stockholm, Rapport 1993:53*. Stockholm
- Clemedson, Carl-Johan. 1989. *Monasterium Pacis Mariae in Gripszholm. Jämte uppgifter om andra svenska klosters och klosterträdgårdars öden*. Sörmländska handlingar 48. Nyköping.
- Gustafson, Anna-Greta. 1997. Stadsbranden. I: *Fyra stadskvarter i Mariefred. Borgmästaren, Fabrikören, Kantorn, Baderskan*. Anna-Greta Gustafson & Gustav Lundberg. Mariefreds hembygdsförening. Mariefred.
- Gustafsson Gillbrand, Patrik. 2015. *Kantorn*. Fornlämning Mariefred 21:1, Kantorn 6, Mariefreds stad & socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2015:05*. Nyköping.
- Johannisson, Susann & Lamke, Lotta. 2016. *11 garverimiljöer i Blekinge*. Länsstyrelsen Blekinge län, *Rapport 2016:19*. Karlskrona.
- Norberg, Lars. 2018. *Fornlämning L1984:6592 (Mariefred 21:1), Sjömannen 1, Mariefreds stad, Strängnäs kommun, Södermanlands län*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2018:19*. Nyköping.

Arkiv

Lantmäterimyndighetens arkiv (LMA), Arkivsök.

Akt nr 04-mar-8. Grundkarta, Mariefred, år 1799.

Sörmlands museums arkiv (SMA)

Situations Carta ifrån och öfwer Mariefreds stad. Grundritning med vägar och tullar, år 1759.

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 2215

Länsstyrelsens dnr: 431-289-2022

Tid för undersökningen: 2022-06-15

Personal: Lars Norberg

Län: Södermanland

Kommun: Strängnäs

Socken: Mariefred

Fastighet: Krukmakaren 10

Belägenhet: N (x) 6571089,617 E (y) 626851,471

Koordinatsystem: SWEREF99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Undersökt yta: Ca 20 m²

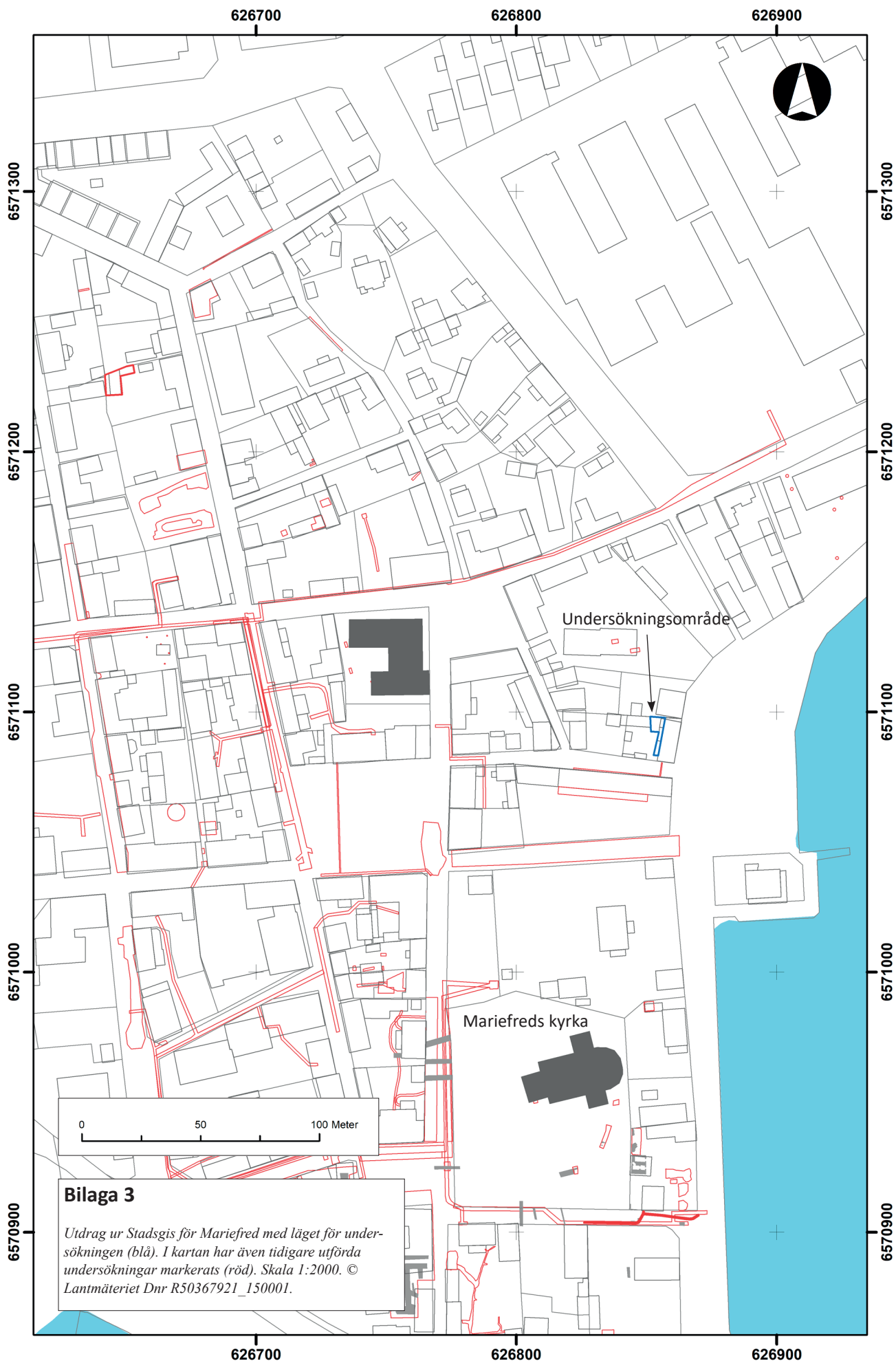
Inget analogt dokumentationsmaterial utöver rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras hos Sörmlands Arkeologi AB i väntan på meddelande från ATA angående rutiner för leverans av digitalt material. Inga fynd tillvaratogs.

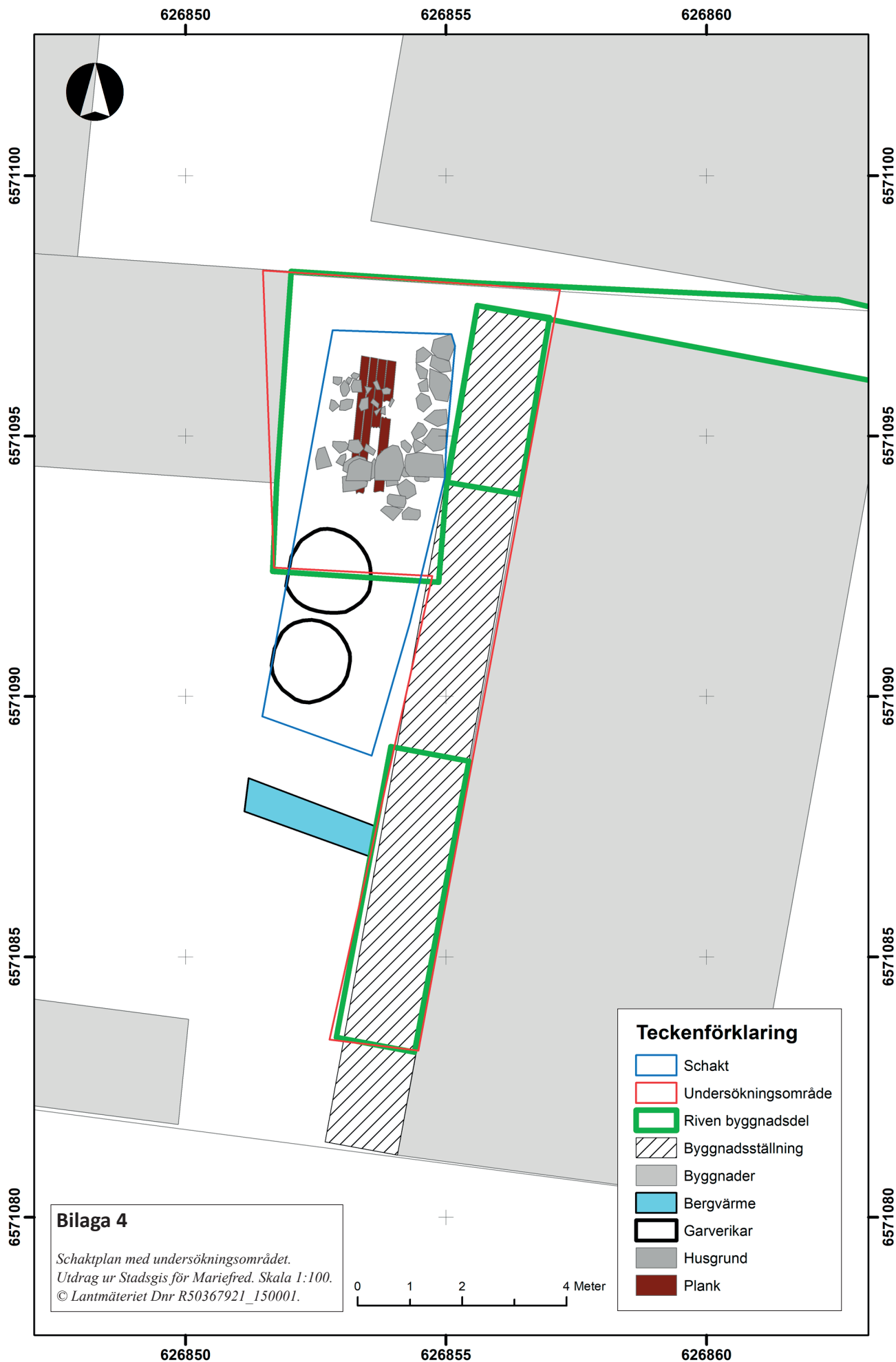

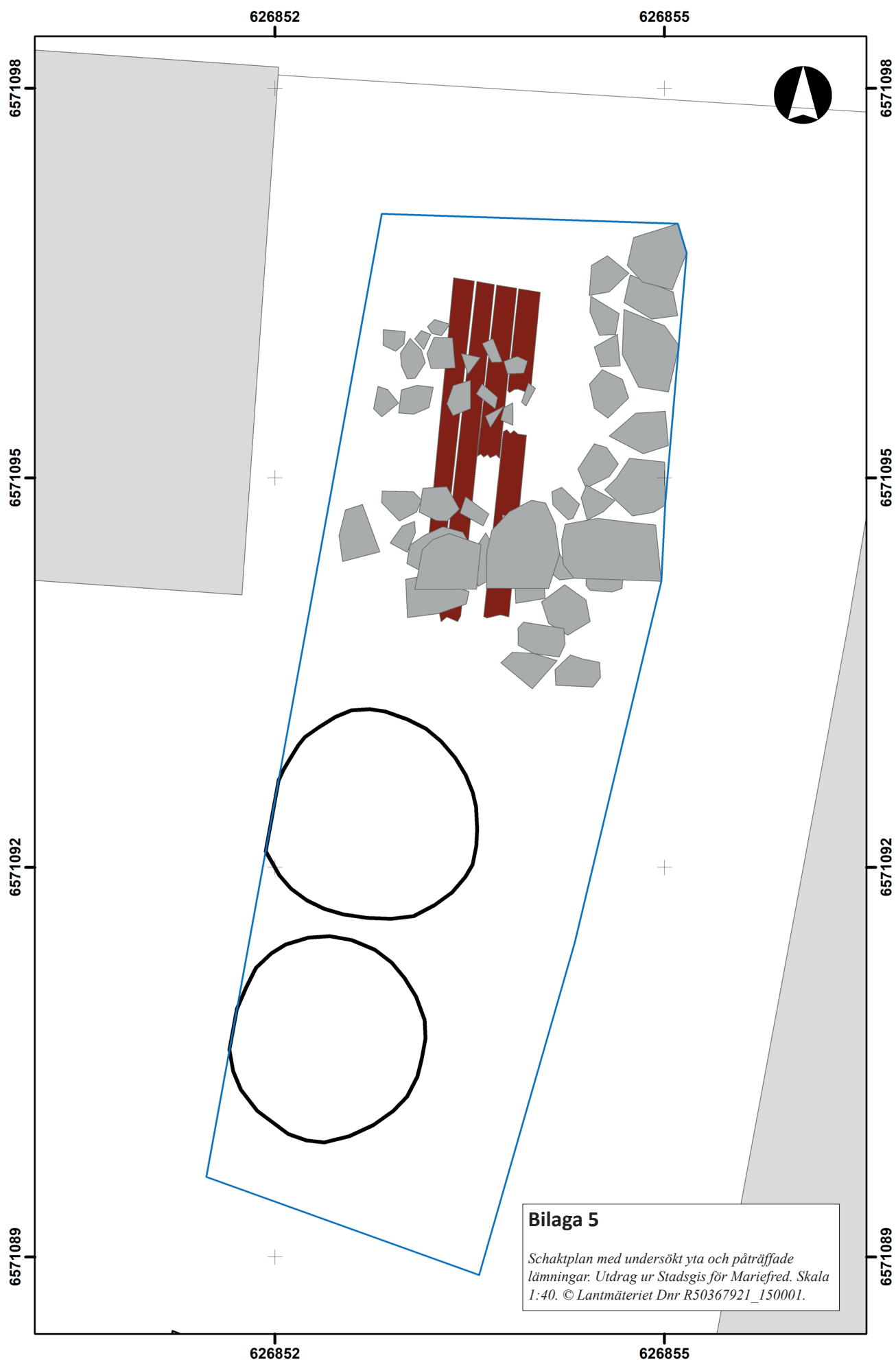

Bilaga 2

Utdrag ur Terrängkartan med undersökningens belägenhet.
Skala 1:50 000. Källa: Lantmäteriet.

Bilaga 7. Fotodokumentation

Undersökningsområdet med monterad byggnadsställning. Bergvärmeschaktet täcks av trävirke centralt i bilden. Foto mot norr: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Husgrund till en enklare bod med golvlager. Foto mot norr: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Husgrunden efter framrensning med undersökt golvlager. Foto mot norr: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Tunnband till två garverikar. Delar av husgrunden syns i bildens framkant. Foto mot söder: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Tunnbanden framrensade. Foto mot väster: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Spår efter träbroläggning bestående av fyra rötade stockar eller plankor som underlagrade husgrunden. Foto mot söder: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Yngre rödgods av 1700-talstyp i form av olika former av fat & ett ben till en trebensgryta. Foto: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Porslin av 1700- & 1800-talskaraktär i form av fat och kopp samt dricksglas och seltserflaska av stengods (nere till vänster). Foto: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Skaft till kritpipor. Till vänster dekorerat pipskaft. 1700-tal. Foto: Lars Norberg 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

*Till vänster parfym- eller prydnadsflaska.
Till höger två apoteksflaskor. Flaskan av vit
glasmassa innehöll vitpepparkorn. 1800-
tal. Foto: Lars Norberg 2022, Sörmlands
Arkeologi AB.*

*Arbetsyx och skänkel till sax av järn. 1800-
tal. Foto: Lars Norberg 2022, Sörmlands
Arkeologi AB.*

*Kohorn med slaktmärken samt mellanfotsben
av ko. Foto: Lars Norberg 2022, Sörmlands
Arkeologi AB.*